

Чорноус Ю. М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>;

Гвоздюк В. В. – ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3798-8003>

Методологічні засади використання практики Європейського суду з прав людини в тактиці проведення слідчих (розшукових) дій

*Використання практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні та безпосередньо під час проведення слідчих (розшукових) дій, сприяє розвитку науки криміналістики, засвідчує цілеспрямований процес адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу, формування спільних засад правозастосування та забезпечення євроінтеграційного напрямку розвитку держави. Метою наукової статті є формування методологічних засад використання практики ЄСПЛ в тактиці проведення слідчих (розшукових) дій. **Методологія.** Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, які дали змогу оптимально врахувати специфіку об'єкта й предмета дослідження (методи формальної логіки, а також спеціально-правові методи: порівняльно-правовий, системно-структурний, системного аналізу, моделювання). **Наукова новизна.** Виокремлено європейські стандарти, згідно з якими слід вибудовувати тактику слідчих (розшукових) дій. Обґрунтовано, що європейські стандарти проведення слідчих (розшукових) дій у контексті практики ЄСПЛ (у широкому значенні) – це закріплені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року положення та визначені в практиці ЄСПЛ принципи, які є обов'язковими до виконання та дотримання їх державами, що ратифікували (імплементували) відповідний міжнародний договір. Європейськими стандартами тактики проведення слідчих (розшукових) дій у контексті практики ЄСПЛ (у вузькому значенні) є система криміналістичних рекомендацій, які сформовано внаслідок опрацювання міжнародного й національного законодавства, рішень ЄСПЛ, наукових праць, вивчення практичного досвіду, спрямованих на забезпечення досягнення завдань кримінального провадження. **Висновки.** Встановлено, що значення практики ЄСПЛ для розвитку тактики слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що: а) вивчення рішень ЄСПЛ дозволяє сформувати криміналістичні рекомендації (зокрема щодо представлення скарг і доводів заявників); б) практика ЄСПЛ є джерелом формування тактичних прийомів на підставі досвіду іноземних держав; в) завдяки аналізу представленої ситуації заявником та її тлумачення ЄСПЛ можна сформувати відповідні слідчим ситуаціям розслідування тактичні прийоми та криміналістичні рекомендації.*

Ключові слова: кримінальне провадження; криміналістична рекомендація; тактика; слідчий; європейські стандарти.

Вступ

Слідчі (розшукові) дії постійно привертають увагу вчених і практиків, оскільки від законного й ефективного їх проведення залежить досягнення завдань кримінального провадження. Слідчі (розшукові) дії проводять згідно з нормами кримінального процесуального законодавства й відповідно до практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) (ч. 2 ст. 8 та ч. 5 ст. 9 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України), дотримуючись криміналістичних рекомендацій щодо тактики їх проведення. Однак результати емпіричних досліджень засвідчують, що практичні працівники, які забезпечують виконання завдань кримінального провадження під час досудового розслідування, відчувають брак знань із практики ЄСПЛ.

Ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Перший протокол і протоколи № 2, 4, 7 та 11 до неї, Україна визнала компетенцію ЄСПЛ. За період 1997–2020 років ЄСПЛ щодо України виніс 1499 рішень, з них у 1465 рішеннях було

констатовано щонайменше одне порушення Конвенції 1950 року або протоколів до неї ("Annual report", 2020).

Практика ЄСПЛ є новим джерелом кримінального процесуального права України, стимулює розвиток науки криміналістики, що засвідчує цілеспрямований процес адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу, формування спільних засад правозастосування та забезпечення євроінтеграційного напрямку розвитку держави. В умовах сьогодення важливим завданням є гармонізація національного кримінального процесуального законодавства, криміналістичних рекомендацій щодо тактики проведення слідчих (розшукових) дій із прецедентними позиціями ЄСПЛ.

Низку актуальних питань використання практики ЄСПЛ під час кримінального провадження розглянуто в дослідженнях О. В. Капліної «Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права» (2009) (Karlına, 2009), С. Ю. Бутенко «Імплементация рішень Європейського суду з прав людини у кримінальне

процесуальне законодавство України у частині регламентації досудового розслідування» (2014) (Butenko, 2014), В. Г. Уварова «Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України» (2014) (Uvarov, 2012).

Водночас, недослідженими є питання використання практики ЄСПЛ в кримінальному провадженні, й зокрема – під час проведення слідчих (розшукових) дій з позицій науки криміналістики. Для ефективного вирішення практичних питань, необхідним є формування належного теоретико-методологічного підґрунтя. На з'ясування методологічних засад використання практики ЄСПЛ під час проведення слідчих (розшукових) дій, формування тактики їх проведення з урахуванням європейських стандартів, і спрямовано наше дослідження.

Мета і завдання дослідження

Метою наукової статті є формування методологічних засад використання практики ЄСПЛ в тактиці проведення слідчих (розшукових) дій. Для досягнення вказаної мети слід розв'язати такі завдання: визначити теоретико-правові засади використання практики ЄСПЛ під час проведення слідчих (розшукових) дій; розкрити тактику проведення слідчих (розшукових) дій з діяльнісного підходу; сформулювати європейські стандарти тактики проведення слідчих (розшукових) дій із урахуванням практики ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу

Слідчі (розшукові) дії проводять уповноважені службові особи з дотриманням кримінального процесуального законодавства України, що охоплює відповідні положення Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України й інших законів України (ч. 2 ст. 1 КПК України) ("Кримінальні процесуальні кодекси", 2012).

Відповідно до ч. 2 ст. 18 Конституції України «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» ("Konstytutsiia Ukrainy", 1996). Це означає, що тактику слідчих (розшукових) дій необхідно розробляти й застосовувати з огляду на законодавство України, вона не може суперечити його положенням.

Згідно зі ст. 9 Конституції України, «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» ("Konstytutsiia Ukrainy", 1996). У ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року передбачено: «якщо

міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору» ("Zakon Ukrainy", 2004). На цій підставі можна стверджувати, що під час застосування та звернення будь-яким уповноваженим суб'єктом до норм національного законодавства норми міжнародних договорів, що є чинними на території нашої держави, матимуть пріоритетне значення щодо інших законів України.

Одним із ключових міжнародних договорів України, які спрямовані на захист прав і свобод людини й мають бути враховані під час проведення слідчих (розшукових) дій, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року з протоколами до неї ("Konventsiia pro zakhyst prav", 1950). Приєднавшись до цієї Конвенції та її протоколів, наша держава визнала юрисдикцію ЄСПЛ.

Згідно з ч. 2 ст. 8 та ч. 5 ст. 9 КПК України, принцип верховенства права в кримінальному провадженні та кримінальне процесуальне законодавство України застосовують з огляду на практику ЄСПЛ ("Кримінальні процесуальні кодекси", 2012). Очевидно, що практика ЄСПЛ у кримінальному провадженні застосовується під час проведення досудового розслідування.

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права» ("Zakon Ukrainy", 2006). Тобто можна стверджувати, що національні суди України, розглядаючи конкретну справу, використовують Конвенцію, протоколи до неї та практику ЄСПЛ, посилаючись на них, що виявляється в змісті кінцевого рішення суддів.

Однак знання Конвенції та практики ЄСПЛ стосується не тільки суддів і прокурорів, які повинні застосовувати їх під час судового розгляду, а й правоохоронних органів України, які здійснюють досудове розслідування та інші заходи з метою виявлення, розслідування, попередження кримінальних правопорушень.

Слушною є думка В. Є. Мігашко, що під час застосування норм Конвенції українські судді повинні брати до уваги всю практику ЄСПЛ: як щодо України, так і практику, сформовану в процесі розгляду скарг, поданих проти інших держав (причому й ту практику, яка була сформована у справах, розглянутих і до приєднання України до Конвенції). Тільки такий підхід допоможе уникнути Україні вчинення нових порушень Конвенції (Mihashko, 2019, p. 187).

На думку Т. І. Фулей, у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» йдеться саме про «практику Суду» у значенні, висвітленому в

ст. 1 цього Закону, тобто практику ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини (функціонувала до 1999 року), які постановлені проти інших держав і розглянуті по суті справи, а не лише про рішення щодо України (Fulei, 2015, p. 6).

Викладені правові позиції засвідчують, що під час правозастосування компетентні суб'єкти повинні керуватися Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року з протоколами до неї та практикою ЄСПЛ, що виявляється в рішеннях як проти України, так і проти інших держав.

Таким чином, рішення ЄСПЛ перетворилися на важливий фактор розвитку правової системи, під їх впливом формуються нові правові норми, які відповідають міжнародно-правовим стандартам стосовно прав людини, що не може не позначитися на ефективності механізму кримінально-процесуального регулювання (Tolochko, 2012, p. 60).

Відповідно, В. Д. Юрчишин і В. В. Король зауважують, що: а) практику ЄСПЛ слід розглядати як джерело кримінального процесуального права України. У системі джерел кримінального процесуального права його за юридичною силою слід розмістити одразу після міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; б) утілення практики ЄСПЛ у кримінальне провадження дасть змогу посилити вже сформований механізм захисту прав та охоронюваних законом інтересів європейськими стандартами; в) визнання практики ЄСПЛ джерелом права є невідворотним процесом адаптації національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу у вигляді видання законодавчих нормативних актів, які ґрунтувалися б на відповідних нормах права Європейського Союзу (Yurchyshyn, & Korol, 2013, p. 76-77).

В умовах сьогодення рішення ЄСПЛ становлять принаймні доктринальне джерело для більшості країн Ради Європи. З огляду на авторитетність рішень ЄСПЛ, вони дедалі частіше стають підґрунтям для прийняття рішень іншими судовими інстанціями й навіть судами країн – не членів Ради Європи. Наприклад, непоодинокими є випадки звернення до рішень ЄСПЛ, зокрема Федеральним судом США для мотивації своїх рішень (Butkevych, 2017, p. 13).

Таким чином, в умовах сьогодення ми спостерігаємо розвиток міжнародного співробітництва країн у різних сферах життєдіяльності людства, не є винятком і співпраця в галузі забезпечення основоположних прав і свобод людини та забезпечення належного й ефективного розслідування кримінальних правопорушень. Водночас останніми роками поширеним став доволі «молодий» термін – «європейські стандарти». Проаналізуємо його тлумачення в контексті науки криміналістики та з метою

формування ефективних й актуальних криміналістичних рекомендацій.

На підставі здійснених досліджень ми дійшли висновку, що основу європейських стандартів складають норми та принципи, що закріплені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та протоколах до неї, а також принципи й позиції ЄСПЛ, що відображені в його практиці. Конвенцію 1950 року прийняла міжнародна регіональна організація – Рада Європи, її визнали всі держави-учасниці. Оскільки юрисдикція ЄСПЛ визначена в Конвенції, то його практику також визнали держави – учасниці Ради Європи. Оскільки тематика нашого дослідження пов'язана з практикою ЄСПЛ, відповідно, і поняття «європейські стандарти» ми використовуємо, посилаючись на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та практику ЄСПЛ.

Як аргумент стосовно доцільності застосування саме терміну «європейські стандарти» в окресленому вище тлумаченні можемо зазначити слушні позиції українських й іноземних учених.

Зокрема, Л. Бахмаєр і Дж. Гамільтон, надаючи експертну оцінку проєкту Закону України № 3009а «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у частині забезпечення реалізації функцій прокуратури» від 2020 року, засвідчили, що певні його положення відповідають або не відповідають європейським стандартам (Bakhmariev, & Hamilton, 2020, p. 1-32). Вони схиляються до позиції щодо застосування терміну «європейські стандарти», порівнюючи норми проєкту закону з Конвенцією, її протоколами, практикою ЄСПЛ та іншими нормативно-правовими актами Ради Європи.

Аналізуючи тематику «Оцінка доказів, отриманих із порушенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», О. Калачова зазначає, що саме Конвенція та практика ЄСПЛ є європейськими стандартами в кримінальному провадженні (Kalachova, 2016, p. 137-138).

Професор університету Ліньяну (Гонконг) Роман Давид у Проєкті USAID «Справедливе правосуддя» зауважив, що європейська конвенція про права людини та її тлумачення Європейським судом з прав людини – це найважливіші джерела європейських стандартів (Roman David, 2015, p. 7).

Досліджуючи міжнародні стандарти судового захисту прав людини та їх імплементацію в систему правового захисту в Україні, В. Я. Крижановський помітив, що ратифікація Конвенції зумовила необхідність узгодження з європейськими стандартами раніше прийнятих нашою державою законодавчих і нормативно-правових актів щодо прав та свобод громадян (Kryzhanovskyi, 2011, p. 116). Згодом О. І. Коровайко доповнив, що «це стосується і підходів до організації та здійснення кримінальної

процесуальної діяльності з боку слідчих, прокурорів та суддів» (Korovaiko, 2016, p. 112).

У контексті нашої тематики не можемо оминати увагою ґрунтовне дослідження Д. В. Сімоновича «Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України». У цій роботі науковець дає відповіді на значущі питання розуміння міжнародних і європейських стандартів у галузі прав людини й визначає критерії розмежування цих понять.

На думку вченого, розмежовуючи поняття «міжнародні стандарти» та «європейські стандарти», слід враховувати, що термін «європейські стандарти із захисту прав людини» має охоплювати правові норми таких документів: Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Європейської соціальної хартії, Європейської конвенції щодо запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню тощо. Крім правових норм конвенцій та угод, ухвалених державами в межах Ради Європи, Організації з безпеки й співробітництва в Європі й інших організацій, європейський захист прав людини передбачає безпосередній судовий захист, що здійснює ЄСПЛ, рішення якого мають враховувати держави – учасниці Ради Європи. Отже, ці стандарти можуть виконувати роль європейських правових стандартів (Simovych, 2010, p. 408-409).

Науковець зауважив, що поняття «європейські стандарти забезпечення прав людини», на відміну від міжнародних стандартів у галузі кримінального судочинства, крім правових норм Конвенції та її протоколів, охоплює поняття прецедентного права ЄСПЛ і його попередника – ЄКПЛ. Саме завдяки діяльності цих органів Ради Європи було сформовано цілісну процесуальну систему, створено європейський правовий простір, де до матеріальних і процесуальних норм висувають єдині європейські вимоги. Учений визначив критерії розмежування міжнародних і європейських стандартів з прав людини в кримінальному процесі, а саме: 1) дія міжнародних стандартів з прав людини поширюється на всю світову спільноту, тому їх автоматично вважають загальновизнаними, а дія європейських стандартів – лише на держави – учасниці Ради Європи й загальновизнаними їх вважають з моменту ратифікації; 2) міжнародні стандарти з прав людини приймає Генеральна Асамблея ООН, а європейські стандарти з прав людини – Рада Європи; 3) міжнародні стандарти – результат пошуку якісно нових організаційних, політичних і правових засобів забезпечення основних прав та свобод людини світовою спільнотою, а європейські стандарти закріплюють і розвивають міжнародні стандарти з прав людини (Simovych, 2010, p. 408-409).

У контексті нашого дослідження європейськими стандартами є норми та принципи, що закріплені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та її протоколах. Оскільки ЄСПЛ уповноважений тлумачити норми Конвенції, протоколи до неї, а відповідні рішення є прецедентами для нашої держави, то ті позиції ЄСПЛ, які він висвітлює у своїх рішеннях, за змістом також можна вважати європейськими стандартами.

Акцентуємо й на твердженнях ЄСПЛ з цього приводу:

– «органи влади повинні вжити всіх заходів для отримання доказів у справі. Недоліки в розслідуванні, які підривають його здатність установити причину смерті або винних осіб, можуть суперечити такому стандарту» ("Judgment European Court", 2019);

– «органи державної влади повинні вжити всіх заходів для отримання всіх наявних доказів, які мають відношення до події, *inter alia*, показань очевидців, висновків експертиз і, у разі потреби, висновків розтину тіла, які надають повну і точну інформацію про тілесні ушкодження, а також результати об'єктивного аналізу медичних висновків, включно з висновками про причину смерті. Будь-який недолік розслідування, який підриває здатність установити причину ушкодження або виявлення осіб, відповідальних за це, може призвести до порушення цього стандарту» ("Rishennia Yevropeiskoho sudu", 2011, No. 10919/05);

– «органи державної влади повинні були вжити всіх необхідних заходів для отримання доказів, які стосуються справи. Будь-який недолік розслідування, який підриває його здатність установити причину смерті або винних осіб, є загрозою недотримання цього стандарту» ("Rishennia Yevropeiskoho sudu", 2011, No. 7572/01).

Наукова новизна

Отже, європейські стандарти проведення слідчих (розшукових) дій у контексті практики ЄСПЛ (у широкому значенні) – це закріплені в Конвенції 1950 року положення та визначені в практиці ЄСПЛ принципи, які є обов'язковими до виконання і дотримання їх державами, що ратифікували (імплементували) відповідний міжнародний договір.

Європейськими стандартами тактики проведення слідчих (розшукових) дій у контексті практики ЄСПЛ (у вузькому значенні) є система криміналістичних рекомендацій, які сформовано внаслідок опрацювання міжнародного й національного законодавства, рішень ЄСПЛ, наукових праць, вивчення практичного досвіду, що спрямовано на забезпечення досягнення завдань кримінального провадження.

Оскільки тактику слідчих (розшукових) дій тлумачать як систему стадій (підготовча, робоча,

закључна), слід зосередити увагу на тому, як практика ЄСПЛ сприяє уповноваженим особам під час досудового розслідування.

1. Підготовча стадія тактики слідчих (розшукових) дій. На цій стадії будується її уявна модель. Таку модель слідчий розробляє, здійснюючи пізнання ситуації, яка відбулася. Пізнання може бути безпосереднім або опосередкованим (наприклад, передання інформації слідчому, яка надійшла на лінію 102, поліцейським чергової частини). На підставі аналізу рішень ЄСПЛ необхідно підсумувати, що на підготовчому етапі проведення слідчих (розшукових) дій використання практики ЄСПЛ може допомогти слідчому:

- обрати найдоцільніші криміналістичні засоби, методи, прийоми щодо виявлення, вилучення та отримання слідової чи орієнтуючої інформації;

- зібрати потрібні вихідні дані для подальшої реалізації слідчої (розшукової) дії та підвищення її результативності;

- належно скласти клопотання та обґрунтувати в ньому потребу в проведенні слідчої (розшукової) дії задля отримання ухвали слідчого судді;

- чітко спланувати проведення слідчих (розшукових) дій, щоб не допустити помилок під час визначення часу й черговості проведення процесуальних дій;

- у разі прийняття рішення щодо дій в умовах тактичного ризику, спрогнозувати можливі негативні наслідки;

- визначити учасників слідчих (розшукових) дій, провести їх інструктаж і сформулювати завдання;

- вчасно прийняти рішення та вжити заходів щодо захисту й збереження слідової інформації;

- залучити в потрібний момент захисника;
- не допустити безпідставного затримання особи;

- вчасно усунути недоліки проведеної слідчої (розшукової) дії.

Також, у разі складення плану проведення слідчої (розшукової) дії, доцільно в окремій графі зазначити назви рішень ЄСПЛ або тезисно позиції ЄСПЛ, які допоможуть слідчому поновити в пам'яті особливості процесуальної діяльності, а також забезпечити недопущення тактичних помилок.

2. Робоча стадія тактики слідчих (розшукових) дій. На цій стадії виконуються поставлені завдання. Пізнавальна діяльність слідчого на робочому етапі передбачає ознайомлення з наявною слідовою інформацією та реалізацією позицій ЄСПЛ, які він опанував раніше (зокрема, ознайомлення з ними на підготовчому етапі). Такий етап супроводжується активними діями щодо виявлення, фіксування, вилучення чи отримання слідової та/чи орієнтуючої інформації.

На робочому етапі проведення слідчих (розшукових) дій врахування практики ЄСПЛ може допомогти слідчому:

- ефективно реалізувати криміналістичні засоби, методи, прийоми щодо виявлення, фіксації, вилучення та отримання слідової та/чи орієнтуючої інформації;

- спрямувати увагу на максимально ретельне виявлення, фіксації, вилучення слідової інформації;

- забезпечити подальше відтворення обстановки й обставин події, перевірку показань осіб;

- опрацювати хронологію подій вчинення кримінального правопорушення для вибору найдоцільнішої слідчої (розшукової) дії;

- забезпечити дотримання прав і свобод людини;

- провести інструктаж учасникам слідчих (розшукових) дій щодо їхніх прав й обов'язків, порядку та мети реалізації слідчих (розшукових) дій;

- не виходити за межі завдань слідчих (розшукових) дій, що проводяться за ухвалою слідчого судді;

- забезпечити належне виявлення, фіксацію та вилучення слідової інформації з метою її подальшого визнання джерелом доказів.

На наш погляд, робочий етап проведення слідчих (розшукових) дій пов'язаний з принципом безпосередності дослідження показань, речей і документів. Проте на підставі змісту ст. 23 КПК України можна стверджувати, що такий принцип наявний на етапі судового провадження, адже він зводиться до того, що лише суд досліджує докази безпосередньо. Водночас на етапі досудового розслідування слідчий, дізнавач, прокурор чи інша уповноважена особа також безпосередньо досліджує докази, адже отримує показання під час допиту особи, оцінює висновки експертів, проводить огляд місця події, а також огляд документів і здійснює їх оцінку тощо.

Із цього приводу слушно зауважила О. Г. Дехтяр, що характеристика безпосередності в контексті кримінально-процесуального доказування полягає в тому, що вона тісно пов'язана зі збиранням, перевіркою, оцінкою доказів і внутрішнім переконанням слідчого, прокурора, слідчого судді й суду з позицій належності, допустимості, достатності та достовірності цих доказів. Безпосередність є способом особистого сприйняття слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом доказів у кримінальному провадженні, гарантією вільної оцінки доказів, а ще в обґрунтованості та вмотивованості судового рішення (Dekhciar, 2014, p. 53).

Такі твердження підкріплені практикою ЄСПЛ. Наприклад, у рішенні «Костовський проти Нідерландів» (заява № 11454/85) від 20 листопада 2008 року ЄСПЛ зауважив, що: «...всі докази

мають пред'являтися у присутності обвинуваченого на відкритому слуханні. Це не означає, однак, що, для того щоб показання свідків були використані як доказ, вони завжди мають бути оголошені на відкритому слуханні в суді: використання як доказів таких показань, взятих на досудовому етапі провадження, саме по собі не суперечить пункту 3 (d) та пункту 1 статті 6 Конвенції, якщо при цьому дотримано гарантій прав сторони захисту. Як правило, ці права вимагають надання обвинуваченому рівноцінної і належної можливості спростування показань свідка обвинувачення та його допиту – чи то під час давання свідком показань, чи на якомусь пізнішому етапі судового провадження» ("Rishennia Yevropeiskoho sudu", 1989). У рішенні «Жогло проти України» (заява № 17988/02) від 24 квітня 2008 року ЄСПЛ зазначив: «...за певних обставин необхідність посилення на показання, дані на стадії досудового слідства може бути виправданою. Якщо обвинуваченому була надана відповідна та належна можливість заперечувати такі показання – або під час їх надання, або на пізнішому етапі – прийнятність їх як доказів як така не суперечить вимогам пунктів 1 та 3 (d) статті 6» ("Rishennia Yevropeiskoho sudu", 2008).

3. Заклучна стадія тактики слідчої (розшукової) дії. Вона полягає у фіксації її ходу та результатів. На цьому етапі здійснюють й оцінку проведеної роботи.

Ознайомившись із рішеннями ЄСПЛ, доходимо висновку, що на заклучному етапі проведення слідчих (розшукових) дій практика ЄСПЛ додатково може допомогти слідчому:

– прийняти правильні рішення в умовах дефіциту часу;

– вчасно прийняти рішення стосовно додаткового ретельного дослідження слідчої інформації;

– належно скласти процесуальні документи за результатами проведення слідчих (розшукових) дій.

Можна дійти висновку, що розвиток тактики слідчих (розшукових) дій у контексті врахування практики ЄСПЛ полягає в тому, що: а) вивчення рішень ЄСПЛ дозволяє сформулювати криміналістичні рекомендації; б) практика ЄСПЛ є джерелом формування тактичних прийомів на підставі досвіду іноземних держав; в) завдяки аналізу представленої ситуації заявником та її тлумачення ЄСПЛ можна сформулювати відповідні слідчим ситуаціям розслідування тактичні прийоми та криміналістичні рекомендації щодо їх застосування.

Висновки

За результатами здійсненого дослідження виокремлено європейські стандарти, згідно з якими

слід вибудовувати тактику слідчих (розшукових) дій. З'ясовано, що в рішеннях ЄСПЛ висвітлено організаційно-тактичні аспекти досудового розслідування та проведення слідчих (розшукових) дій. Аналізуючи матеріали кримінальної справи й інші відомості, ЄСПЛ виносить шляхом тлумачення своє рішення, яке охоплює інформацію про оцінку обставин справи («The Court's assessment»). Саме в частині оцінки обставин справи («The Court's assessment») містяться конкретні позиції ЄСПЛ стосовно доцільності: проведення слідчих (розшукових) дій; вилучення певної слідчої інформації; вчинення допоміжних дій, що спрямовані на підготовку до проведення процесуальних дій; відібрання зразків для експертизи; прийняття рішення про дослідження слідів в іншому безпечному місці; отримання показань саме на місці події; вилучення слідчої інформації з подальшою метою забезпечення відтворення обстановки й обставин події задля перевірки наданих показань; перевірки наявності певних слідів на визначеному місці задля подальшого проведення конкретного виду судової експертизи; складання протоколу з максимальною деталізацією обстановки вчиненого кримінального правопорушення та виявленої слідчої інформації; допиту широкого кола свідків тощо. Саме такі рішення створюють підґрунтя для формування європейських стандартів тактики проведення слідчих (розшукових) дій.

Удосконалення тактики проведення слідчих (розшукових) дій відповідно до європейських стандартів полягає в тому, що вона має бути спрямована на виконання організаційно-тактичних завдань на таких етапах проведення слідчих (розшукових) дій:

а) на підготовчому етапі проведення слідчої (розшукової) дії використання практики ЄСПЛ може допомогти слідчому: обрати найдоцільніші криміналістичні засоби, методи, прийоми щодо виявлення, фіксації, вилучення дослідження слідчої інформації; зібрати потрібні вихідні дані для подальшої реалізації слідчої (розшукової) дії та підвищення її результативності; належно скласти клопотання до слідчого судді й обґрунтувати потребу в проведенні слідчої (розшукової) дії; спланувати проведення слідчої (розшукової) дії з визначенням часу та черговості проведення; мінімізувати тактичний ризик; визначити учасників та їх завдання; ужити заходів захисту для збереження слідчої інформації; створити передумови для забезпечення прав і свобод та реалізації обов'язків учасників кримінального провадження; залучити в потрібний момент захисника; не допустити безпідставного

затримання особи; вчасно виправити недоліки проведеної слідчої (розшукової) дії;

б) на робочому етапі проведення слідчої (розшукової) дії врахування практики ЄСПЛ сприяє ефективній реалізації криміналістичних засобів, методів, прийомів щодо виявлення, фіксації, вилучення, дослідження слідової інформації; створенню підстав для проведення подальших слідчих (розшукових) дій; моделюванню механізму вчинення кримінального правопорушення з метою побудови алгоритму дій під час розслідування; забезпеченню дотримання прав і свобод, а також реалізації обов'язків учасників кримінального провадження; дотримання меж слідчої (розшукової) дії, зокрема визначених в ухвалі слідчого судді; забезпеченню належного виявлення, фіксації, вилучення, дослідження слідової інформації;

в) на заключному етапі проведення слідчої (розшукової) дії врахування практики ЄСПЛ допомагає слідчому: прийняти правильні рішення в умовах дефіциту часу; вчасно прийняти рішення стосовно додаткового дослідження слідової інформації; належно скласти процесуальні документи й додатки до них тощо.

Встановлено, що значення практики ЄСПЛ для розвитку тактики слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що: а) з рішень ЄСПЛ можна виокремити криміналістичні рекомендації; б) практика ЄСПЛ є джерелом формування тактичних прийомів, з огляду на досвід іноземних держав; в) завдяки аналізу представленої ситуації заявником та її тлумачення ЄСПЛ можна сформулювати відповідні слідчим ситуаціям розслідування тактичні прийоми, їх комплекси та криміналістичні рекомендації щодо їх застосування.

REFERENCES

- Annual report European Court of Human Rights (2020). (n.d.). [www.echr.coe.int](http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2020_ENG.pdf). Retrieved from https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2020_ENG.pdf.
- Bakhmariev, L., & Hamilton, D. (2020). *Ekspertna otsinka proiektu Zakonu Ukrainy No. 3009a "Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy u chastyni zabezpechennia realizatsii funktsii prokuratury" [Expert assessment of the draft Law of Ukraine "3009a" On Amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine in terms of ensuring the implementation of the functions of the prosecutor's office]*. Retrieved from <https://rm.coe.int/ukr-comments-draft-law-3009a-final-2791-3495-3474-1/1680a097ca> [in Ukrainian].
- Butenko, S.Yu. (2014). Implementatsiia rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u kryminalne protsesualne zakonodavstvo Ukrainy u chastyni rehlamentatsii dosudovoho rozsliduvannia [Implementation of decisions of the European Court of Human Rights in the criminal procedure legislation of Ukraine in terms of regulation of pre-trial investigation]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Donetsk [in Ukrainian].
- Butkevych, O.V. (2017). *Zastosuvannia praktyky ta vykonannia Ukrainoiu rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Application of practice and implementation of decisions of the European Court of Human Rights in Ukraine]*. Retrieved from https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Propozicii_Politiki_ECHR.pdf [in Ukrainian].
- Dekhtiar, O.H. (2014). Zasada bezposerednosti doslidzhennia pokazan, rechei i dokumentiv ta yii realizatsiia u kryminalnomu provadzhenni [The principle of immediacy of the study of testimony, things and documents and its implementation in criminal proceedings]. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
- Fulei, T.I. (2015). *Zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny pry zdiisnenni pravosuddia [Application of the case law of the European Court of Human Rights in the administration of justice]* (2nd ed., rev.). Kyiv [in Ukrainian].
- Judgment European Court of Human Rights "Case of Akelienė v. Lithuania (Application No. 54917/13)" from May 6, 2019. (n.d.). hudoc.echr.coe.int. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-186768>.
- Kalachova, O. (2016). Otsinka dokaziv, otrymanykh in porushenniam Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Evaluation of evidence obtained in violation of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy, Scientific Journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 2, 137-145 [in Ukrainian].
- Kaplina, O.V. (2009). Pravozastosovne tлумachennia sudom norm kryminalno-protsesualnogo prava [Law enforcement interpretation of the rules of criminal procedure by the court]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Konstytutsiia Ukrainy: vid 28 cherv. 1996 r. No. 254k/96VR [Constitution of Ukraine from June 28, 1996, No. 254k/96VR]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
- Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovnykh svobod: vid 4 lystop. 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from November 4, 1950]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
- Korovaiko, O.I. (2016). Shchodo znachennia mizhnarodno-pravovykh aktiv u sferi prav liudyny dlia kryminalnogo protsesu Ukrainy [Regarding the significance of international legal acts in the field of human rights for the criminal process in Ukraine]. *Verkhovenstvo prava, Rule of Law*, 4, 109-115 [in Ukrainian].

- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI. [Criminal Procedure Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Kryzhanovskiy, V.Ya. (2011). Mizhnarodni standarty sudovoho zakhystu prav liudyny ta yikh implementatsiia v systemu pravozakhystu v Ukraini [International standards of judicial protection of human rights and their implementation in the human rights system in Ukraine]. *Aktualni problemy polityky, Current policy issues*, 42, 116-123 [in Ukrainian].
- Mihashko, V.Ye. (2019). Vplyv praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny na rozvytok sudovoi praktyky v Ukraini [Impact of the case law of the European Court of Human Rights in the development of case law in Ukraine]. *Molodyi vchenyi, Young scientist*, 2(66), 184-188. doi: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-41> [in Ukrainian].
- Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny "Sprava "Liubov Yefimenko proty Ukrainy" (zaiava No. 7572/01): vid 25 liut. 2011 r. [Judgment of the European Court of Human Rights "The case of Lyubov Yefimenko v. Ukraine" (application No. 7572/01) from February 25, 2011]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_867#Text [in Ukrainian].
- Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny "Sprava "Mykhalkova ta inshi proty Ukrainy" (zaiava No. 10919/05): vid 13 kvit. 2011 r. [Judgment of the European Court of Human Rights "Mikhalkov and Others v. Ukraine" (application No. 10919/05) from April 13, 2011]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_676#Text [in Ukrainian].
- Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny Sprava "Kostovskiy proty Niderlandiv" (zaiava No. 11454/85): vid 20 lystop. 1989 r. [Judgment of the European Court of Human Rights "Kostovsky v. The Netherlands" (application No. 11454/85)] from November 20, 1989]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_089#Text [in Ukrainian].
- Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny Sprava "Sprava Zhohlo proty Ukrainy" (zaiava No. 17988/02): vid 24 kvit. 2008 r. [Judgment of the European Court of Human Rights "Joglo v. Ukraine" (application No. 17988/02) from April 24, 2008]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_402#Text [in Ukrainian].
- Roman, David (2015). *Liustratsiia v Ukraini ta yevropeiski standarty: formuvannia demokratii, spromozhnoi sebe zakhystyty* [Lustration in Ukraine and European standards: building a democracy capable of defending itself]. Retrieved from https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/FAIR_Report_Roman_David_Lust_and_Democ_2015_UKR.pdf [in Ukrainian].
- Simovych, D.V. (2010). Rozmezhuvannia mizhnarodnykh ta yevropeiskykh standartiv z prav liudyny u kryminalnomu sudochynstvi [Distinguishing between international and European human rights standards in criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 4, 400-410 [in Ukrainian].
- Tolochko, O.M. (2012). Rol rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny v mekhanizmi kryminalnogo protsesualnogo rehuliuвання [The role of decisions of the European Court of Human Rights in the mechanism of criminal procedural regulation]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy, Bulletin of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, 3, 56-61 [in Ukrainian].
- Uvarov, V.H. (2012). *Zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny ta norm mizhnarodno-pravovykh aktiv v udoskonalenni kryminalnogo sudochynstva Ukrainy* [Application of the case law of the European Court of Human Rights and norms of international legal acts in the improvement of criminal justice in Ukraine]. V.M. Tertyshnyk (Eds.). Dnipropetrovsk: Lira LTD [in Ukrainian].
- Yurchyshyn, V.D., & Korol, V.V. (2013). Praktyka yevropeiskoho sudu z prav liudyny yak dzherelo kryminalnogo protsesualnogo prava Ukrainy: okremi aspekty [The practice of the European Court of Human Rights as a source of criminal procedural law of Ukraine: some aspect]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 2, 73-78. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_2_15 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro mizhnarodni dohovory Ukrainy": vid 29 cherv. 2004 r. No. 1906-IV [Law of Ukraine "On International Treaties of Ukraine" from June 29, 2004, No. 1906-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny": vid 23 liut. 2006 r. No. 3477-IV [Law of Ukraine "On the implementation of decisions and application of the case law of the European Court of Human Rights" from February 23, 2006, No. 3477-IV]. (n.d.). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15/ed20121202> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Annual report European Court of Human Rights. 2020. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2020_ENG.pdf.
- Бахмаєр Л., Гамільтон Д. Експертна оцінка проекту Закону України № 3009а «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у частині забезпечення реалізації функцій прокуратури». URL: <https://rm.coe.int/ukr-comments-draft-law-3009a-final-2791-3495-3474-1/1680a097ca>.

- Бутенко С. Ю. Імплементация рішень Європейського суду з прав людини у кримінальне процесуальне законодавство України у частині регламентації досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2014. 20 с.
- Буткевич О. В. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Propoziciji_Politiki_ECHR.pdf.
- Дехтяр О. Г. Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та її реалізація у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. 231 с.
- Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посіб. 2-ге вид., випр., доповн. Київ, 2015. 208 с.
- Case of Akelienė v. Lithuania (Application No. 54917/13) : Judgment European Court of Human Rights from May 6, 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-186768>.
- Калачова О. Оцінка доказів, отриманих із порушенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 137–145.
- Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 40 с.
- Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
- Коровайко О. І. Щодо значення міжнародно-правових актів у сфері прав людини для кримінального процесу України. *Верховенство права*. 2016. № 4. С. 109–115.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Крижановський В. Я. Міжнародні стандарти судового захисту прав людини та їх імплементация в систему правозахисту в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2011. Вип. 42. С. 116–123.
- Мігашко В. Є. Вплив практики Європейського суду з прав людини на розвиток судової практики в Україні. *Молодий вчений*. 2019. № 2 (66). С. 184–188. doi: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-41>.
- Справа «Любов Єфіменко проти України» (заява № 7572/01) : рішення Європейського суду з прав людини від 25 лют. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_867#Text.
- Справа «Михалкова та інші проти України» (заява № 10919/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 13 квіт. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_676#Text.
- Справа «Костовський проти Нідерландів» (заява № 11454/85) : рішення Європейського суду з прав людини від 20 листоп. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_089#Text.
- Справа «Жогло проти України» (заява № 17988/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 24 квіт. 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_402#Text.
- Роман Давід. Люстрація в Україні та європейські стандарти: формування демократії, спроможної себе захистити. 2015. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/FAIR_Report_Roman_David_Lust_and_Democ_2015_UKR.pdf.
- Сімонович Д. В. Розмежування міжнародних та європейських стандартів з прав людини у кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4. С. 400–410.
- Толочко О. М. Роль рішень Європейського суду з прав людини в механізмі кримінального процесуального регулювання. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 56–61.
- Уваров В. Г. Застосування практики Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України : монографія / за заг. ред. В. М. Тертишника. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2012. 404 с.
- Юрчишин В. Д., Король В. В. Практика європейського суду з прав людини як джерело кримінального процесуального права України: окремі аспекти. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 73–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_2_15.
- Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
- Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15/ed20121202>.

Стаття надійшла до редколегії 19.08.2021

Chornous Yu. – Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Criminalistics and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9710-4858>;

Hvozdiuk V. – Postgraduate Student of the Department of Criminalistics and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3798-8003>

Methodological Principles of Conducting Investigative (Search) Actions Taking into Account the Practice of the European Court Human Rights

*The use of ECtHR practice in criminal proceedings and directly during investigative actions provides an impetus to the development of forensic science, demonstrates a purposeful process of adapting national legislation to European Union law, forming common principles of law enforcement and ensuring European integration. The **purpose** of the scientific article is to form a methodological basis for the use of ECtHR practice during investigative (search) actions. **Methodology.** To achieve this goal, general and special methods were used, which allowed to take into account the specifics of the object and subject of research (methods of formal logic, as well as special legal methods: comparative law, system-structural, system analysis method, modeling method). **Scientific novelty.** European standards have been singled out, according to which tactics of investigative (search) actions should be built. It is substantiated that European standards for conducting investigative actions in the context of ECtHR practice (in a broad sense) are enshrined in the 1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the principles set out in ECtHR practice that are binding and their observance by the states that have ratified (implemented) the relevant international treaty. European standards of tactics of investigative (search) actions in the context of ECtHR practice (in the narrow sense) are a system of forensic recommendations, which are formed as a result of international and national legislation, ECtHR decisions, research papers, practical experience aimed at ensuring the objectives of criminal proceedings. **Conclusions.** It was found that the development of tactics of investigative (search) actions in the context of taking into account the case law of the European Court of Human Rights is that: a) study of ECtHR decisions allows to form forensic recommendations; b) the practice of the ECtHR is a source of tactics based on the experience of foreign countries; c) by analyzing the situation presented by the applicant and interpreting it by the ECtHR, it is possible to develop tactics and forensic recommendations appropriate to the investigative situations of the investigation.*

Keywords: criminal proceedings; forensic recommendation; tactics; investigator; European standards.